

Urban Research Centre van de Universiteit Utrecht. Dit artikel is gebaseerd op een paper dat in maart 2002 werd gepresenteerd op de jaarlijkse bijeenkomst van de Association of American Geographers (AAG) in Los Angeles en is vertaald door Justus Uitermark (redactie AGORA).

Literatuurselectie

- Arme Kant van Nederland (1988) De Arme Kant van Nederland: feiten, meningen en het vervolg. Kerkelijke conferentie tegen verarming in Nederland, 29 september 1987. Amsterdam: Raad van Kerken/DISK.
- Bronsveld, C. (red.) (2001) Gerard Oude Engberink: armoedeonderzoeker tussen wetenschap en politiek. Rotterdam: SoZaWe/ SWA.
- Castells, M. (1998) The Rise of the Network Society. Malden: Blackwell.
- Loo, L. F. van (1981) Den Arme Gegeven...: een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1965. Meppel: Boom.
- Noordegraaf, H. (red.) (2000) Het zal ons een zorg zijn: over toegankelijkheid en kwaliteit van zorg als opdracht voor diaconaat. Kampen: Kok.
- Swaan, A. de (1988) In care of the State: health care, education and welfare in Europe and the USA in the modern era. Cambridge: Polity Press.
- Valk, L. van der (1986) Van Pauperzorg tot Bestaanszekerheid: een onderzoek naar de ontwikkeling van de armenzorg in Nederland tegen de achtergrond van de overgang naar de algemene bijstandswet, 1912-1965. Delft: Eburon.
- Zee, W. van der en H. Schaeffer (red.) (1989) Pleidooi en Praktijk: politieke keuzes op basis van het conciliair proces. Amersfoort: De Horstink.

De schatkamer buitenshuis

Pleidooi voor meer ruimte voor de jeugd



Buiten spelen is belangrijk voor kinderen. Het verhoogt de kwaliteit van hun leven en is onmisbaar voor hun ontwikkeling. Genoeg buitenruimte is dus broodnodig, maar in de praktijk lang niet altijd vanzelfsprekend. De belangen van de jeugd worden vaak vermalen tussen de vele claims die volwassenen leggen op de openbare ruimte voor auto's, huizen en tuinen, maar ook voor bedrijven, winkelcentra en parkeergarages. Toch blijft het mogelijk om in het overvolle Nederland ruimte te scheppen voor kinderen.

MARIAN SCHOUTEN

Vrijwel ieder kind zal het beamen: buiten spelen is leuk. Maar buiten spelen is meer: het is een onmisbaar onderdeel van een kinderleven en het draagt in niet geringe mate bij aan de ontwikkeling van kinderen tot evenwichtige volwassenen. Kinderen zien de wereld anders dan grote mensen. Kleine kinderen zijn nog één brok emotie, impulsiviteit en creativiteit. Zij leven in het hier en nu en spelen vrijwel continu. Het kind speelt zijn wereld. Heel langzaam ontwikkelt zich uit dat spelen een ander gedrag, meer overwogen, gepland, doordacht. Een kind leeft hier, vlak bij ons, maar het leeft ook in een wereld die wij niet meer zien en niet meer kennen. Zij ervaren de kleuren, de vormen, de geluiden en de geuren anders. Miertjes en torretjes zijn voor kleine kinderen essentiëler dan auto's en fietsen. Een stippelijns langs een fietsstrook is in de belevingswereld van een jonge tiener gemaakt om te slalommen.

Buiten spelen levert een belangrijke bijdrage aan een evenwichtige ontwikkeling van kinderen en jongeren. Kinderen ontwikkelen hun motorische vaardigheden. Buiten zijn hiervoor meer mogelijkheden dan binnen, omdat er meer ruimte en variatie is en kinderen meer gelegenheid hebben om te oefenen. Kinderen die hun lichamelijke vermogens oefenen, lopen op het gebied van gezondheid minder risico's. Ze hebben een betere conditie, waardoor ze minder kans hebben op een ongeval. Spelen in de buitenlucht bevordert de eetlust en een beter dag- en nachtritme. Verder biedt een geschikte buitenruimte kinderen in stressvolle situaties de mogelijkheid om zich af te reageren en even afstand te nemen.

Exploratiemogelijkheden en zintuiglijke ervaringen zijn voor kinderen dé toegang tot de wereld om hen heen. De ruimte buitenshuis vormt een schatkamer. Door direct contact hiermee ontwikkelen kinderen hun zintuigen. Kinderen leren meteen ook wat je met materialen wel en niet kunt doen. Ze leren hoe je van losse stenen een straat maakt, hoe je een boom omzaagt, hoe je een hond wegjaagt, hoe hard een auto rijdt. Hierdoor krijgen zij een beter begrip van de eigenschappen van hun materiële omgeving. Ook voor de ontwikkeling van ruimtelijk inzicht is de bu

◁ *Autovrije route dwars door de wijk.*

tenruimte van belang. Je moet er afstanden leren schatten en richtinggevoel ontwikkelen. Daardoor kun je een hinkelbaan tekenen, verstopperje spelen en de weg naar de winkel vinden en weer terug. Kortom, je leert hoe je zelf in de ruimte staat.

Er zijn ook veel onzichtbare dingen te leren: hoe leg je contact met iemand die je niet kent, hoe krijg je je bal terug van die grote jongen, waarom mag je iemand geen pijn doen? Op straat leert de jeugd spelenderwijs de normen en waarden van de samenleving kennen en vooral toepassen. Oefenen met anderen in dezelfde leeftijdsfase werkt honderd keer beter dan oefenen met die wijze en betuttelende volwassenen thuis of op school. De straat is vaak de eerste plek waar kinderen en jongeren op zichzelf zijn aangewezen, zonder bekende volwassenen om problemen op te lossen. Daardoor komen zij niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk steviger op hun benen te staan. Op straat doen kinderen de eerste lessen in samenleven op en ontwikkelen zij strategieën die bij hun karakter en mogelijkheden passen.

Wil je kunnen samenspelen, dan moet je met elkaar kunnen onderhandelen. Dat betekent dat je dezelfde taal moet leren spreken. Voor taalzwakke kinderen is buiten spelen met andere kinderen daarom van groot belang. Buiten

leren kinderen ook nieuwe begrippen kennen en ervaren en ze leren er begrippen te differentiëren. Kinderen maken deel uit van een samenleving. Wil je als mens overeind blijven in de wereld, dan moet je snappen hoe die samenleving in elkaar zit. Om dit in de vingers te krijgen heb je kennis, creativiteit en sociale vaardigheden nodig. Buiten vinden kinderen een wereld die steeds anders is. Het weer, de mensen, de materialen en de omstandigheden zijn elke dag weer een verrassing. Dit nodigt kinderen uit tot creativiteit, tot het inspelen op onverwachte situaties, het bedenken van nieuwe spelvormen, nieuwe woorden en nieuwe bewegingen.

Privatisering van de openbare ruimte

Gezien het belang van een goede, veilige, toegankelijke en bespeelbare buitenruimte voor kinderen is het meer dan alleen 'jammer' dat buiten spelen en zelfstandig op pad gaan voor kinderen al lang niet meer vanzelfsprekend is. Ruimte voor de jeugd is bij de inrichting van de openbare buitenruimte veel te vaak een sluitpost op de begroting. De belangen van kinderen en jongeren worden vermalen tussen de vele ruimteclaims van volwassenen. De feitelijke knelpunten verschillen uiteraard per type woonomgeving. Kinderen wonen in verschillende typen wijken: in historische binnensteden, in eind negentien-

de-eeuwse arbeiderswijken met hun gesloten bouwblokken, in de wijken van de wederopbouw met de open verkavelingen, in de woonerven van de jaren zeventig en de strakke Vinexwijken van de laatste jaren. Ieder type wijk heeft zijn eigen specifieke voor- en nadelen voor kinderen.

Over de hele linie genomen is er een tekort aan buitenruimte waar kinderen gebruik van kunnen maken. Er zijn te weinig sport- en speelplekken en de kwaliteit is ondermaats. De onveiligheid van de buitenruimte verhindert dat kinderen zelfstandig naar hun school, hun vriendjes, de sportclub of het zwembad kunnen gaan. Voorzieningen als sportvelden verdwijnen uit woonwijken, waardoor die niet meer beschikbaar zijn voor de buurt en ze ook hun sociale functie verliezen. Bovendien hebben volwassenen en kinderen als gevolg van privatisering van de openbare ruimte de zeggenschap over die ruimte verloren. Voor deze knelpunten zijn veel oplossingen te bedenken en ook bedacht. Hieronder volgen enkele voorbeelden. Speelruimte moet een veel hogere prioriteit krijgen bij de verdeling van de schaarse ruimte. Een harde speelruimteclaim in een vroeg stadium van de planvorming is wellicht de enige manier om het op te nemen tegen nóg meer parkeerplaatsen, grotere tuinen en onderhoudsarm groen. Verder kan intensief en dubbel ruimtegebruik uit-



Straat voor een school die afgesloten is voor verkeer.



Oversteekplek met drempel, vluchtheuvel en voorrang voor fietsers.

komt bieden. Veel kostbare buitenruimte staat een groot deel van de dag leeg. Met wat creativiteit is het goed mogelijk om dit soort ruimtes beter te benutten. Een buurtsportclub en bewoners delen een sportaccommodatie. Een basisschool stelt haar schoolplein open voor naschools gebruik. De speeltuin

Speelstraat ('s-Hertogenbosch)

De Speelstraat is een simpele formule: een straat wordt, op verzoek van de bewoners, op een vaste dag in de week afgesloten voor verkeer. Auto's parkeren elders. Kinderen kunnen op deze dag veilig buiten spelen en volwassen bewoners komen weer met elkaar in contact. Het 'straatteam' (een groep bewoners) is verantwoordelijk voor de organisatie van het draagvlak in de straat en de feitelijke organisatie op de dag zelf. De avond tevoren doen leden van het team een briefje in alle brievenbussen met de tekst 'morgen is het weer speelstraat' en op de dag zelf sjouwen ze met de hekken. De gemeente faciliteert middels informatiemateriaal, vergunningen en materiaal om de straat af te zetten. In 's-Hertogenbosch is een proefproject in een twintigtal straten met veel succes verlopen.

Kader 1

heeft een openbaar trapveld. Dit vergt wel enkele aanpassingen, zoals een speciale grasmat die geschikt is voor intensieve belasting en goede afspraken over toezicht en beheer.

Doordat de kinderdichtheid in wijken afneemt, is het soms moeilijk om speelkameraden te vinden. Formele speelplekken zijn vaak prima ontmoetingsplekken en vormen een uitvalsbasis voor speeltochten door de hele buurt. Bij de planning van speelruimte gaat het echter niet alleen om formele speelplekken. Kinderen spelen altijd en ook graag dicht bij huis, op de stoep of op het pleintje in de buurt. Stoepen kunnen zo worden aangelegd dat ze ook geschikt zijn als speelplek, bijvoorbeeld door de zonkant van de straat te voorzien van een extra brede stoep, een parkeerverbod, enkele spelaanleidingen en een bankje. Bij de inrichting van 'echte' speelplekken kan veel kwaliteit worden toegevoegd door te zorgen voor een grote variatie in ondergrond, vorm en materiaal, zodat kinderen een rijke omgeving treffen voor verschillende soorten sport en spel.

Een drukke straat is voor kinderen een onneembare barrière die hen afsnijdt van speelmogelijkheden aan de overkant. Door de aanleg van grote dertigkilometergebieden, met drempels en plateaus, wordt een veel groter gebied voor hen ontsloten als potentieel speelreïn. Een fijnmazig netwerk van autoluwe of autovrije loop- en fietsroutes kan alle belangrijke kinderbestemmingen

(speelplekken, sportvelden, zwembad veilig bereikbaar maken. In sommige buurten is zo weinig bespeelbare buitenruimte, dat oudere jeugd de jongere kinderen van de schaarse plekken verdriest. In zulke wijken kunnen projecten als Toverbal, Duimdrop en Haag Hopje een oplossing zijn (zie kader 2). Zodra bewoners zich weer verantwoordelijk voelen voor hun buurt, gaat de sfeer en kwaliteit van de buitenruimte met sprongen vooruit. Dit gebeurt bijvoorbeeld in projecten als Opzoomeren, de Speelstraat en de aloude speeltuinen (zie kader 2).

Wikip en hangplek

Oplossingen zijn er dus wel. De kwestie is hoe de bestuurlijke processen in een gemeente zo kunnen worden ingericht dat die oplossingen ook daadwerkelijk worden toegepast. In de praktijk blijf er veel hindernissen en weerstanden zijn, zowel bij bestuurders, ontwerpers als bij (volwassen) bewoners. Vrijwel geen enkele gemeente heeft een serieus hangende visie op 'jeugd en openbare ruimte'. Inrichters van de openbare ruimte hebben vaak geen of zeer beperkte kennis van de betekenis die deze ruimte heeft voor kinderen en jongeren. 'Rekening houden met de jeugd' reikt soms niet verder dan de spreekwoordelijke wikip en hangplek.

Er is vaak geen of weinig overleg met degenen die deze kennis wel in huis hebben: kinderen, jongeren, ouders, kinderwerkers, speelruimtedeskund

Toverbal (Amsterdam)

Toverbal is een club waar kinderen van 4 tot 10 jaar speelgoed kunnen lenen om mee te spelen op het plein waar Toverbal is gevestigd. De uitleen is gratis, maar kinderen moeten zich wel met hun ouders of verzorgers komen inschrijven. De beheerders houden Toverbal draaiende dankzij de inzet van vele vrijwilligers. Toverbal zorgt voor toezicht en sociale controle in een dichtbevolkte wijk met veel 'lastige' kinderen. Ook in andere steden zijn dergelijke projecten, zoals Duimdrop in Rotterdam en Haagse Hopjes in Den Haag.

Kader 2

gen, enzovoorts. Door snelle roulatie van ambtenaren verdwijnt opgebouwde kennis en kan de gemeente niet genoeg weerwerk leveren tegen handige projectontwikkelaars en tegenstribbelende bewoners. De jeugd staat minder hoog in de 'pikorde' dan volwassenen met auto's. Zij kan ook minder van zich laten horen in participatie- en inspraaktrajecten. Als een gemeente dan geen eigen visie heeft, geen continuïteit in beleid en geen sterke rug, zullen de belangen van kinderen en jongeren vaak niet hoog op de agenda komen. In nieuwbouwwijken lijkt het stedenbouwkundig en architectonisch concept soms bijna heilig. 'Aantasting' van dit concept door bewoners die zich de wijk eigen willen maken, stuit op weerstand bij de ontwerpers. Een bijkomende trend van de laatste jaren lijkt te zijn dat de traditionele planologen minder gezag hebben en ondergeschikt worden gemaakt aan de architecten die vooral in termen van vorm denken en minder in termen van functie. Er is geen inzicht in de kosten en baten van investeringen in de openbare ruimte. Gemeenten laten zich (dus) leiden door een kortetermijnvisie. Zij denken bijvoorbeeld geld te besparen door openbaar groen te verkopen aan particulieren. Of ze beknibelen op toezichtprojecten. Het inzicht ontbreekt dat voldoende en goede openbare speelruimte en toezicht hierop uiteindelijk veel kosten besparen. Onconventionele ideeën worden vaak gesmoord in een woud van regels, voorschriften, procedures en bezwaarschriften. Bij oplossingen zoals deeltijdge-

bruik van ruimte moeten verschillende sectoren van de gemeente hun beleid op elkaar afstemmen. Over het algemeen verloopt een dergelijke afstemming heel moeizaam. Volwassen bewoners hebben vaak de neiging om veranderingen tegen te houden. Openstelling van binnenplaatsen stuit op verzet van bewoners: zij vrezen herriemakende kinderen en rondhangende jongeren. Sommige bewoners willen liever hun auto voor de deur kunnen parkeren, dan dat daar kinderen spelen. Verandering van een gewone straat in een auto-vrije straat of een speelstraat stuit in eerste instantie op verzet. Later blijkt men overigens vaak zeer tevreden. Bij gedeeld gebruik van accommodaties raken groepen hun eigen plek kwijt en krijgen ze te maken met mensen die ze eigenlijk niet tegen willen komen.

De overheid dient voorafgaand aan de planontwikkeling voor een nieuwe wijk een visie te ontwikkelen op de te realiseren maatschappelijke doelstellingen van een project. Een gemeentebestuur dat een bouwproject ontwikkelt zonder een dergelijke vastgelegde visie, dient door een gemeenteraad hierop te worden aangesproken. De opdrachtgever kan aan de hand van de verschillende richtlijnen die in de loop der jaren zijn ontwikkeld uitgangspunten formuleren over het te realiseren aantal vierkante meters formele speelruimte per leeftijdscategorie. Ook kan hij daar een inrichtingsvorm aan koppelen. Een set van dergelijke uitgangspunten dient in het programma van eisen voor de planontwikkelaar te worden opgenomen. Veel van de genoemde maatregelen en activiteiten staan of vallen bij het draagvlak dat ervoor bestaat bij de bevolking. Participatie van bewoners begint ingeburgerd te raken. Zeker als het om ruimte voor de jeugd gaat, zou het vanzelfsprekend moeten zijn dat kinderen en jongeren hier zelf over kunnen meepraten. Uiteraard behoudt het politiek bestuur hierin de eindverantwoordelijkheid. Zij is immers, anders dan de betrokken partijen, verantwoordelijk voor de afweging van alle verschillende belangen. Ze moet de participatieprocedure toetsen en in de gaten houden of alle belangenhebbenden, dus ook zwakke partijen als kinderen en ouderen, wel voldoende inbreng hebben gehad. En wanneer het niet lukt om een consensus te bereiken, moet de politiek zorgen dat de knoop toch wordt doorgehakt.

Beleid over jeugd en openbare ruimte is per definitie integraal beleid. Dit sluit aan bij de ontwikkeling die al in een aantal gemeenten plaatsvindt, waarbij de gemeentelijke organisatie als een projectorganisatie wordt ingericht. De verschillende betrokken afdelingen en diensten leveren een lid voor een projectteam, waarvan er één de regisseursrol krijgt. In het kader van ruimte voor de jeugd zou het kunnen gaan om tijdelijke projecten om een beleids- en werkplan op te stellen, voor bijvoorbeeld de stimulering van intensief ruimtegebruik. Maar ook om permanente activiteiten, zoals de uitvoering van een meerjarenplan rond het verbeteren en monitoren van de kwaliteit van de openbare ruimte voor medegebruik door kinderen en jongeren.

De verkeersinfrastructuur van een wijk komt er heel anders uit te zien als verplaatsingswensen van kwetsbare verkeersdeelnemers als uitgangspunt dienen. Je komt dan uit bij grote verblijfsgebieden, waarbinnen de elementaire voorzieningen zoals scholen, recreatievoorzieningen en winkels voor voetgangers en fietsers bereikbaar zijn. Ook gaat het om autoluwe of autovrije netwerken van loop- en fietsroutes die de



Kinderen en verkeerskundigen maken plannen voor een veiligere straat.

(Foto Marleen Schouwen)



(Foto Marian Schouten)

voorzieningen in verschillende verblijfsgebieden met elkaar verbinden. Daarbij kunnen eisen als rechtstreeksheid, sociale veiligheid, verkeersveiligheid, comfort en afwisseling de basis vormen.

Om te zorgen dat bouwplannen al in de ontwerpfase worden getoetst op hun ruimtelijke kwaliteit voor de jeugd, zou een systeem van 'auditing' een goed instrument zijn. Een checklist kan helpen om de consequenties die gemaakte keuzen voor de jeugd hebben expliciet te maken en ernstige ontwerpfouten te voorkomen.

Soms kunnen kleine veranderingen een grote kwaliteitsverbetering betekenen: een brede stoep aan de zonzijde van de straat is een uitstekende speelplek, dezelfde brede stoep aan de schaduwkant zal weinig speelwaarde hebben.

Als er meer partijen betrokken zijn bij een oplossing, is het noodzakelijk om beheersafspraken te maken. Deze afspraken dienen zorgvuldig in een samenwerkingsconvenant te worden vastgelegd, liefst onder regie van de gemeente als convenantpartner. Hierin kan een aantal zaken worden geregeld als de financiering van maatregelen om schade te voorkomen (extra hekken, beveiliging, toezicht) en de kosten voor onderhoud, herstel en beheer voor de gedeelde voorzieningen.

Meer en betere (buiten)ruimte voor de jeugd blijkt belangrijk én mogelijk. Het is vooral een kwestie van visie en durf bij de overheids, kennis en fantasie bij

ontwerpers en hart voor hun jeugdige buurtgenoten bij volwassen bewoners.

Marian Schouten is secretaris van het Platform Ruimte voor de Jeugd (www.ruimtevoor-de-jeugd.nl). Deze tekst is ontleend aan het Netwerkdokument Ruimte voor de Jeugd.

Literatuurselectie

- Jansen, D. en M. Schouten (2001) Netwerkdokument Ruimte voor de Jeugd, Amsterdam: Platform Ruimte voor de Jeugd
- Karsten, L., E. Kuiper en H. Ruebsaet (2001) Van de straat? De relatie jeugd en openbare ruimte verkend. Assen: Van Gorcum
- CROW (2000) Handboek Ontwerpen voor Kinderen, Ede: CROW
- Broenink, N. en J. Foolen (1999) Op de achterbank of op de speelplaats, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut
- Grift, C. van de (1999) Handboek Speelruimtebeleid, Utrecht: NUSO
- Jansen, D. (1997) Kinderen Onderweg, Amsterdam: Kinderen Voorrang/3VO.
- NUSO (zj), Het Speelruimtetweb. Het speelruimteplan als deel van de gemeentelijke planologie, Utrecht: NUSO